

LAHKUS ÜLO TEDRE

12. II 1928 – 9. III 2015

Kalju Suure foto.

9. märtsil suri pärast lühikest rasket haigust oma 88. eluaasta alguses Eesti tuntumaid ja mitmekülgsemaid folkloriste Ülo Tedre. Keele ja Kirjanduse Instituudi kauaaegse töötajana suutis ta rahvaluuleteadusse anda märkimisväärse panuse ajal, mil humanitaaria edenemist kammitsetes nõukogulik ideoloogia.

Tallinnas 12. veebruaril 1928 kooliõpetaja perekonnas sündinud poisil polnud probleeme ei lugema õppimisega ega õpingutega Westholmi gümnaasiumis. Teise maailmasõja aegne kooliõpetus andis kaasa hea saksa keele ning tasemel ladina keele oskuse, ositi sai õppida ka prantsuse, inglise ja vene keelt. Oma isa jälgedes asus ta edasi õppima Tartu ülikooli filoloogiaosakonda. Aastatel 1951–1952 kujunes võimalus kätt proovida terminoloogilise oskustõnastiku koostamisel kirjandusmuuseumis. Järgnes aspirantuur KKI-s. Selle kohta on ta hiljem meenutanud, et töö-

tas väitekirja kallal stalinismi kõrgajal, mil teema – klassivõitluse kajastumine regilaulus – polnud vabalt valitud, vaid ette antud, pealegi tulid kõik dissertatsiooni peatükid venekeelsena Moskvasse juhendajale tutvumiseks saata („Eesti mees ja tema sugu XIX sajandi Eesti lõppriimilises rahvalaulus”, 2003, lk 452). Moskvas tuli teha ka veel eksam vene folkloristikast.

Tallinlasena KKI rahvaluulesektoris töötades on Tedre vist küll kõige rohkem meelehärmi tundnud, adudes, kuivõrd palju KKI kaotas üleviimisega Tartust pealinna ning kuivõrd palju rahvaluuleuurijate lahutamise uurimisbaasist sektori tööd takistas. Juba aspirantuuri ajal ei jäänud tal märkamata, kuidas käsikirjalistest rahvaluulekogudest allikmaterjali väljaotsimine ja kopeerimine aega röövib.

Väiksearvulise noore kollektiivi esimeseks ülesandeks sai koondteose ja õpikuna kasutatava „Eesti rahvaluule ülevaate” koostamine. Tedre kirjutatud sissejuhatuse teoreetilises osas väärib märkimist rahvaluule mõiste, olemuse ja tähtsuse käsitlus, nt osutatakse siin, et suulisus ei tarvitse olla folkloori obligatoorne põhitunnus, kasutatud on mõistet *rahvapärismus*, rahvaluulet on käsitatud kultuuriloo osana („Eesti rahvaluule ülevaade”, 1959, lk 7–9). Tedre hooleks jäi edaspidigi mitmete kultuurilooliste teoste ja õpperaamatute folklooripeatüki kirjutamine. Kõige õnnestunumaks on ta pidanud mahukaid peatükke perekonnatavandist ja rahvaluule põhiliikidest koguteoses „Eesti rahvakultuurist” (1988, 2. tr 2008). Rahvakalendri tähtpäevadest leidub temalt lühiartikleid kõigis ENE ja EE köidetes.

Aastatel 1956–1960 koostati KKI rahvaluulesektoris Tedre juhendami-

sel, osalusel ja toimetamisel neljaköitelise „Eesti rahvalaulude antoloogia” (ilmus aastatel 1969–1974). Tehtut tuleb pidada üheks kaalukamatest panustest vahepeal takerdunud regilaulu-uurimisse. Selle töö käigus loodi regilaulutüpoloogia, mida kasutavad kõik „Vana kandle” kihelkonnväljaannete koostajad. Aastast 1977 kuulus Tedre „Vana kandle” peatoimetusse ning osales Jõhvi ja Iisaku köite (1999) koostamisel. Märkimata ei saa jätta koorilaululembese teadlase koostööd helilooja Veljo Tormisega, mis andis hoogu laialdasele regilauluharrastusele (tema seatud olid tekstid aastail 1966–2000 ilmunud teostes „Eesti ballaadid”, „Regilaulik”, „Tähtpäevalaulud” jpt).

KKI rahvaluulesektori juhataja amet (1962–1991) viis Tedre tihedatesse sidemetesse Eesti Rahvaluule Arhiiviga Tartus. Kuna huviliste nõudlus eesti rahvakultuuri teemaliste loengute vastu oli suur, sõitis ta sageli Tartusse ERA kombestikukartoteegist teadmisi otsima. Jäi mulje, et Tedre tundis end ERA-s ja üldse Tartus hästi. Piibuga mehe muhe olek, aeglane kõnepruuk, stoiline välimus jätsid mulje koloriitsemast literaadist, keda Tartu kolleegidel oli tavaks nimetada ikka perekonnanimega. Tedre osales aktiivselt rahvusvahelistel teadusfoorumitel, millel osalusvõimalusest teavitas alati ka ERA töötajaid. NSV Liidu eri piirkondades korraldatavad välitööde sessioonid sobisidki suure kogumiskompetentsiga mäluasutusele enam kui uurimisinstituudile. Ühtlasi tajus Tedre KKI ja ERA folkloristide staatuse erinevust ning see häiris teda. Ajal, mil eesti rahvas elas muutuste ootuses, on ta oma 60. sünnipäeva korrespondentsintervjuus Keelele ja Kirjandusele (KK 1988, nr 2, lk 103–105) nentunud, et kahjuks ei ole arhiivitöötajad ei palga ega positsiooni poolest teadlaste väärilised.

Oma aspirantuuriast KKI-s mäletan pikki arutluskoosolekuid, kus kõik

osavõtjad järgemööda kellegi kirjutist analüüsisid. Alles nüüd, kui Tedret enam meie hulgas pole, sain teada, et tal oli oma väitekirja vene keelde tõlkimise okkiline tee läbi käidud. Ja siis, kui jõustus nõue, et kaitsta on lubatud vaid venekeelset väitekirja, aga tõlkima ei pea trüki ilmunud raamatut, suunas Tedre mu Kodavere pajatuste käsikirja kirjastusse. Raamat ilmus küll alles seitsme aasta pärast, ometi polnud uurimus veel aegunud.

Tedre retsensioonid kirjastamist ootavatele käsikirjadele olid üsna ranged ja üksikasjalised, pöördudes pisi-vigade loeteluga. Keele ja Kirjanduse kolleegiumi liikmena alates ajakirja loomisest 1958. aastal on ta avaldanud rohkesti arvustusi, pidades neid vajalikuks nii autoritele kui ka üldsusele. Samuti on tema sulest ilmunud folkloristika ajaloo alaseid artikleid, suur hulk neist kuulub personaalia rubriiki: esindatud on Walter Anderson, August Annist, Paul Ariste, Matthias Johann Eisen, Jakob Hurt, Matti Kuusi, Oskar Loorits, Veera Pino, Rudolf Põldmäe, Richard Viidalepp, Kustaa Vilkuna jt. Selmet (üks Tedre aktsepteeritud uudis-sõnu) üha Tartusse komanderingusse sõita, võttis ta ette küllaltki palju toimetamistööd. Nii sai uuesti ilmuda nt August Anni(sti) väärtteos aastast 1934 „Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg”” (2005).

Et usunditeemade võtmine rahvaluulesektori tööplaani lükati aina tagasi, aga „Eesti pulmad” siiski 1973. aastal ära trükiti, püüdis koostaja kombestiku varjus taas ka usundiga tegelda. Seni-tehtuga ta ise rahule ei jäänud, nimetades pulmatavandi käsitlust kõhnukeseks lühiülevaateks ja läbilõiketeoseks. Tedre võttis ette sanditamiskombe kirjeldused Emakeele Seltsi kogudes. Sanditamiseks on ta nimetanud maskeeritult perest peresse käimise rituaali rahvakalendri mitmetel tähtpäevadel. Kui kätte hakkas jõudma „Eesti rahva-

kalendri" VI köite koostamisjärg, pakkusin talle seda tööd, kuid ta keeldus, piirdudes retsensiooni kirjutamisega.

Kauaaegse vastutava töödejuhi ja organisatorina tundis Tedre huvi folkloristika käekäigu vastu vabas Eestis. Tema ettepanek oli, et väljaannete koostamine ja kirjastamine peaks olema tagatud põhifinantseerimisega, sest teadusgrantide kestus on liialt lühiaegne. Rahvaluulesektori üleviimisel Tartusse oleks ta meelsamini eelistanud koondumist ühisesse ERA-sse, et ei oleks jaotumist arhivaarideks ja uurijateks. Teravate sõnadega on ta tauninud pseudofolkloristikat: „Paraku õitseb pseudoteadus meilgi ja mitte ainult

teadus!" Nimetanud on ta horoskoope, aga ilmselt pidanud silmas uususundi nähte, nagu on praegune muistset maa-ilmapilti rekonstrueerida püüdev nn maausk („Eesti folkloristika hiilgus ja viletsus", KK 2000, nr 3, lk 172, 177).

Rahvaluulesektori Tartusse tagasi tulekuga 2000. aastal kaasnes EKI tööruumide vabastamine. Tartusse toodi ka Ülo Tedre isiklik kartoteek mardi- ja kadripäeva ning jõulukombestiku maskeerimiskirjeldustega, mida ta peagi ERA-sse otsima tuli. Kartoteegikastid olid ilusti alles ja ootavad praegugi uurijaid.

MALL HIEMÄE